

SZELESTEI N. LÁSZLÓ

MAGYARORSZÁGI DIÁKOK A BÉCSI JEZSUITA GIMNÁZIUMBAN
1578-BAN
(Rekreációs diárium töredéke)

A katolicizmus megújulása a tridenti zsinat határozatainak szellemében, a 16. század végétől erőteljessé váló rekatolizáció Magyarországon is a jezsuita rend erőteljes közreműködésével történt. Az utóbbi évtizedekben, elsősorban Lukács László alapvető forráskiadványaira támaszkodva megnőtt a kutatók érdeklődése a téma iránt.¹ Bár Magyarországon a jezsuiták az első évtizedekben csak nehézségek közt és többszöri nekifutással lelhettek otthonra, bécsi 1551. évi megtelepedésük és az onnan kiinduló missziók kezdettől fogva éreztették hatásukat. Bécsben 1555-ben már az elemi iskolától kezdve hat osztályban tanítottak, a diákok közt ekkor is voltak magyarországiak. 1565-ben nyolcosztályossá vált a gimnázium, a tanulók létszáma meghaladta a 400-at.² A jezsuita központ által jól kiválasztott Alpokon túli birodalmi főváros, Bécs, a maga nyelvi tarkaságával és az uralkodóház hathatós támogatásával a protestáns és török területek misszionálásához alkalmas kiindulóponttá vált.

A 16. század közepe előtt a protestáns rendek ösztönzésére Bécsben nemesi gyerekek számára tartományi iskolát hoztak létre. 1565-ben az uralkodó ennek ellensúlyozására indított nemesi kollégiumot és tartományi iskolát (adeliges Collegium und Landschule). A négyosztályos iskolában Melancthon nyelvkönyvét használták. Benne szegényebb magyarországi nemesi családok és végvári tisztek fiai is helyet kaptak – ám ez az iskola is egyre inkább a rekatolizáció eszközévé vált. Gecsényi Lajos az iskola elszámolásainak adólistáiból 42 magyarországi tanuló nevét azonosította 1568–1592 közöttől, s egyúttal felhívta a figyelmet arra, hogy a magyarországiak külföldi iskolázásában nemcsak egyetemek játszottak szerepet, hanem az alsóbb fokú iskolák is.³ Országon belül vagy néha külföldön, az utóbbiakban alakult ki az ifjak jellege, s huzamosságuk révén itt szerezték meg ismereteik nagyobb részét.

A bécsi jezsuita gimnáziumban kezdettől fogva voltak magyarországi diákok. Egy részük – főleg a központi hivatalokban dolgozók gyermekei – otthon lakha-

¹ *Monumenta Antiquae Hungariae* (= MAH), I–IV, 1550–1580, 1581–1586, 1587–1592, 1592–1600, ed. Ladislaus LUKÁCS, Romae, 1969–1987; *Monumenta Paedagogica Societatis Iesu* (= MPS), I–V, Romae, 1965–1988; *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae Societatis Iesu*, I, 1551–1600, coll. et ed. Ladislaus LUKÁCS, Romae, 1978; BALÁZS Mihály, MONOK István, *Pápai szemináriumok magyarországi alumnusai. Adalék a jezsuita iskoláztatás kezdeteihez*, Szeged, 1990 (*Peregrinatio Hungarorum*, 7); BRŤSKÝ Ištvan, *A római Collegium Germanicum Hungaricum és a magyarországi barokk művelődés*, doktori értekezés kézirat, 1990 (Országos Széchényi Könyvtár, Diss. 509).

² Vö. ALBERT HÜBL, *Die Schulen*, V, *Der Unterricht der Jesuiten = Geschichte der Stadt Wien*, Hrsg. vom Altertumverein zu Wien, red. von Anton MAYER, Wien, 1914, 400–437, 405–406; Bernhard DUHR, *Die Geschichte der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge*, I, Freiburg, 1907. – A jezsuiták iskoláinak kialakulásáról, az azokban folyó oktatási és nevelési tevékenységről lásd Josef SCHRÖTELER, *Die Erziehung in den Jesuiteninternaten des 16. Jahrhunderts*, Freiburg, [1940?].

³ GECSÉNYI Lajos, *Magyar diákok a bécsi tartományi iskolában a 16. század második felében*, *Történelmi Szemle*, 1992, 95–106.

tott, más részüket magánházaknál vagy a jezsuita kollégium által irányított konviktusban helyezték el. Magánlevelezésekből néhány tanulót már a 16. századból is név szerint ismertünk. Most egy olyan forrás került a kezünkbe, amely 1578 tavaszáról húsznál több magyarországi diák megnevezését teszi lehetővé.

A Zichy család levéltárában fennmaradt egy rekreációs diárium töredéke, amelyet egy a jezsuiták bécsi gimnáziumában tanuló magyarországi ifjú írt 1578. május 1. és június 5. közt.⁴ A latin nyelvű, nyolcadrés alakú kézirat tisztázata, másolat.⁵ Benne a poétikai vagy retorikai osztályba járó szerző (akit név szerint megnevezni nem tudunk) iskolai tanuláson kívüli eseményekről számol be. Nem világos, milyen céllal: talán szülője vagy patrónusa számára.

A napló tartalma változatos. Jellemzője, hogy mindig megnevezi társait és gyakran a jelen lévő vagy engedélyt adó jezsuita atyát. Legtöbbet a rekreációs alkalmakkal foglalkozik: a jezsuita gimnáziumokban szokásos heti, tanítástól mentes köznapon történetekkel (hadi játék leírása, gúlaépítések, a nemrég alapított kongregáció), sétákkal, kimenőkön véghezvitt csínytevésekkel (Duna-parti márdárszkek kifosztása, kígyók, csónakázás, ivászat – néha lerészegülésig). Előfordul benne levélírás és -kapás, vásárlások, egy-egy szülő, s vele hazai élelem érkezése, magyar urakkal történő találkozások és tárgyalások említése. Egy alkalommal azt is megmondja, hogy a diákok számára tartott heti rekreációra több mint 500 diák sorakozott fel. A jezsuitáknál és Bécsben másutt látott egyházi és világi események közül is rögzít jó néhányat a diárium: bérmlást, úrnapi körmeneteket, népviseletbe öltözött asszonyokat. Az érdekességek leírása közül egyet idézünk. Május 9-én Horváth Kristófnál volt ebéden szerzőnk. „Ebéd közben egy nő érkezett, akinek zenéjétől mindnyájan felvidultak. A nőt ugráló és különféle mutatványokat végző kutya kísérte. Ugyanott egy meglehetősen koros magyar férfi előugorva nem tudta magát megtartóztatni a tánctól, amelyet a katonák táncának mondanak.” Ritkán szól a tanulással kapcsolatos dologról, akkor is inkább csínytevésekről.

Bár sok iskolatörténeti adatra, érdekességre kiterhetnénk, most csak a diáriumban említett, a bécsi jezsuita gimnáziumban tanuló magyarországi diákokat vesszük szemügyre.

A szerző poétikai vagy retorikai osztályba járt. Június 4-én Justinust kezdte tanulmányozni, ezt a jezsuita tantervek szerint ezen osztályok valamelyikében olvastatták.⁶ Konviktusban lakott.⁷ Május 3-án, mivel diktátumát Alaghy Ferencnek odaadta, elmulasztotta az órát. 30-án és 31-én Szaniczky János helyett írt verseket. A május 19-i bérmláláson Zeleméri Miklóst és Pente-Török Istvánt ő vezette a püspök elé. Szülei még élnek. Május 22-én Csáky Gergely Padovából címzett levelét kapta meg.

A diáriumot író diák személyére az előforduló eseményekből és nevekből próbáltunk következtetni. Számba vettük azokat is, akikről tudjuk, hogy ekkortájt a bécsi jezsuitáknál tanultak, ám a naplóban név szerint nem szerepelnek, azaz az

⁴ Magyar Országos Levéltár (= MOL), P 707, Fasc. 285 et B. Nr. 2, ff. 21–28.

⁵ Szövegközlésünk hegyes zárójelben álló (azaz a kéziratban áthúzott) részeiből ez egyértelműen megállapítható.

⁶ Vö. *Ratio Studiorum et Institutiones Scholasticae S. J. per Germaniam olim vigentes*, coll. G. M. PACHTLER, I, 1541–1599, Berlin, 1887 (Monumenta Germaniae Paedagogica, 2), 209, 318.

⁷ Ez a szövegből egyértelmű. Például május 27-én ezt kifejezetten említi. A diákok egy része nem konviktusban lakott. A kollégium melletti konviktusban ez időtájt 150 diák számára volt hely.

egyedül az első személy mögött rejtőzhetnek. *Draskovich Mátyás*⁸ a szerző által gyakran emlegetett Alaghy Ferencet segítette tanulmányában.⁹ Istvánffy Miklós és Draskovich György győri püspök unokaöccsei, *Draskovich János és Péter* is a jezsuiták gimnáziumát látogatták. *Telegdy Mihály fia*¹⁰ vagy *Uzsali Miklós* (Horváth Gáspár sógora),¹¹ esetleg mások is szóba jöhetnek. A kézírással való összevetés nem szolgál biztos támpontul, ugyanis a tévesztésekből teljesen egyértelmű, hogy a kezünkbe került szöveg másolat, s nem biztos, hogy a szerző sajátkezű írása.

Néhány, naplónkban is említett diákról találtunk levéltári és szakirodalmi adatokat. Néha biztonsággal következtethetünk a szakirodalomban és a diáriumban emlegetett név azonosságára, másuttal nem.

Alaghy Ferencet Melith István, a szepesi kamara prefektusa taníttatta. A diárium szerint 1578. május 11-én szállást változtatott, ezért nem ment iskolába. Néhány 1580–1581-ben patronusához írott levele fennmaradt.¹² 1581 nyarán kérte Melithtől, engedje meg neki, hogy externista lehessen. Ősszel azt remélte, hogy a grammatikai osztályból előre léphet. Egyik levelét a szintén diák Bay Istvánt meglátogató Bay Mihállyal küldte. 1580-ig Draskovich Mátyás segítette tanulmányában, aztán pedig Szuhay István magyarázta neki magyarul a nehezebb leckéket. Alaghy későbbi életét, báróságra jutását nemrég Szabó András követte nyomom.¹³ Egyébként Alaghy Ferenc Várday Ferenc erdélyi püspök unokaöccse volt.

Baróti Gáspárról, Bika Ferencről, Chorba Jánosról, Károlyi Lászlóról, Pásztói Istvánról, Sibak Jánosról és Pente-Török Istvánról¹⁴ olyan naplón kívüli adatot, amelyből érdemleges következtetést vonhatnánk le, nem találtunk.

Bay István 1584-től győri kanonok lett.¹⁵ **Bejczy Benedeket**, akinek diákéveiből ismerjük Istvánffy Miklóst dicsőítő versét,¹⁶ 1586-ban egri nagypréposttá nevezték ki (+1589).¹⁷ **Horváth Gáspár** tulajdonába került hozomány révén az 1567 szeptemberében feloszlott nagyszombati jezsuita kollégium kertjének egyik fele, mégpedig az Uzsali családba való benősülése révén.¹⁸ Sógora, Uzsali Miklós 1579–1580-ban tanult Rómában a Collegium Germanicum et Hungaricumban.¹⁹ **Kuchilich Mihály** Kuchilich Péter aradi prépost (1553–1580)²⁰ rokonságához tartozott. **Naprágy Demeter** 1586-ban lett kanonok, 1596-ban erdélyi, 1607-ben váci és győri

⁸ BALÁZS-MONOK, *i. m.*, 34. szerint 1577–1584 közt tanult itt.

⁹ Draskovich Mátyás és Szuhay István levelei Melith Istvánnak, Bécs, 1580. júl. 6. és 1581. aug. 4.: MOL, P 707, 515. 81. NB. nr. 2338, 2681, és Alaghy levele *uo.*, nr. 2236.

¹⁰ Alaghy levele, 1581. júl. 12. (MOL, P 707, 515. 81. NB. nr. 2235), Szuhayé (*uo.*, nr. 2681).

¹¹ Lásd Horváth Gáspárnál.

¹² MOL, P 707, 515. 81. NB. nr. 2233–2237.

¹³ SZABÓ András, *Alaghy Ferenc és Menyhért, Pácín birtokosai (1590–1631) = Széphalom: A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve*, VII, Sátoraljaújhely, 1995, 11–16. – A cikkben a szerző idéz a Melith Istvánhoz a bécsi jezsuita kollégiumból írott levelekből.

¹⁴ Esetleg arról a Török Istvánról van szó, aki számára 1586-ban Melith Istvántól kért segítséget Draskovich György érsek. Vö. MOL, P 707, 515. 81. NB. nr. 2334.

¹⁵ BEDY Vince, *A győri székeskáptalan története*, Győr, 1938, 389.

¹⁶ *Panegyris in laudem Nicolai Istvánffy*, Bécs, 1582 (RMK III, 5422).

¹⁷ KOVÁCS Béla, *Az egri egyházmegye története 1596-ig*, Eger, 1987, 33; SZABÓ János Győző, *Az egyház és az ellenreformáció Egerben, 1553–1595 = Az Egri Múzeum Évkönyve*, XV, Eger, 1977, 118.

¹⁸ MAH, I, 362; PÉTERI János, *Az első jezsuiták Magyarországon (1561–1567)*, Róma, 1963, 321.

¹⁹ BITSKEY, *i. m.* (a névsorban).

²⁰ Vö. JUHÁSZ Kálmán, *Hajdani monostorok a csanádi egyházmegyében*, Bp., 1926, 96.

püspök, 1608-ban kalocsai érsek. Őt Telegdi Miklós pécsi püspök pártfogolta, több levele ismert,²¹ a lengyel király előtt 1595-ben beszédet mondott.²² Könyvei a győri Egyházmegyei Könyvtárban ma is tanulmányozhatók.²³ Révay István valószínűleg azonos a későbbi szatmári kapitánnyal (1557–1598),²⁴ Sárvári János pedig a tanulmányait 1589–1594-ben a római Collegium Germanicum et Hungaricumban esztergomi egyházmegyésként folytató személlyel.²⁵ Somogyi István latin nyelvű versében a *Corpus Juris Hungaric* kiadó Telegdi Miklóst és Mossóczi Zakariást magasztalta.²⁶ Belőle királyi ügyigazgató lett, 1605-ben Illésházy István felakasztatta.²⁷ Szaniczky János, aki helyett naplóírónk verseket írt, 1585–1588 közt zág-rábi egyházmegyésként tanult Rómában a Collegium Germanicum et Hungaricumban.²⁸ Szokoly Miklós szintén követ volt 1595-ben a lengyel királynál, megjelent az ekkorra írott verse.²⁹ Neki ajánlott verset,³⁰ és általa később a jezsuitáknál taníttatott diák által neki írott levelet is ismerünk.³¹ Néhány levele nyomtatásban is olvasható.³² Anyai ágon a Várdayakkal rokon, felesége a költő Telegdy Kata lett. Rimay János a Balassi Bálint költészetét értékelő Pallas magyar ivadékaik közt emlegeti. (Istvánffy Miklóst is!)³³ Szuhay István (1551–1607) teológiai tanulmányait is Bécsben végezte. 1581 nyarán a bécsi jezsuita konviktsból Melith Istvánnak írt levele szerint Alaghy Ferencet segítette tanulmányaiban, azt Telegdy Mihály szintén a bécsi jezsuitáknál tanuló fiával együtt a császári udvarba beajánlotta.³⁴ Szuhay 1585-től esztergomi kanonok, 1593-tól váci püspök és királyi kamaragazgató, 1600-tól egri püspök lett. Saját művét és később neki ajánlottakat tart számon róla a szakirodalom.³⁵ Könyvei szétszóródtak, több magyarországi könyvtárban is található belőlük. Egy Újlaki nevű tanuló valószínűleg Újlaki János ekkori váci püspöknek, a magyar kamara prefektusának rokonságából került ki. Zeleméri Miklós apja katona, nagybátyja esztergomi főispán volt.³⁶

²¹ Leveleiből megjelent néhány: *Literátor-politikusok levelei Jenei Ferenc gyűjtéséből (1566–1623)*, s. a. r. JANKOVICS József, Budapest–Szeged, 1981, 119–150. (Rimay Jánossal is levelezett!)

²² *Hungariae periclitantis legatorum ... ad ... Sigismundum tertium ... oratio*. Sok kiadása ismert, latinul, csehül, lengyelül. Kolozsvári latin nyelvű 1595. évi kiadása: RMNy 762.

²³ Vö. VÁSÁRHELYI Judit, *A győri Székesegyházi Könyvtár possessorai*, I, Náprági Demeter könyvtára, MKSz, 1980, 117–130.

²⁴ NAGY Iván, *Magyarország családai*, IX, Pest, 1862, 694, 702.

²⁵ BITSKEY, *i. m.* (a névsorban).

²⁶ A jog és a két említett személy dicséretét tartalmazó terjedelmes elégia a nagyszombati 1584. évi kiadás végén jelent meg (RMNy 549).

²⁷ NAGY Iván, *i. m.*, X, Pest, 1863, 285.

²⁸ BITSKEY, *i. m.* (a névsorban).

²⁹ A 22. sz. jegyzetben említett műben.

³⁰ Forró Pál latin verse Krakkóban jelent meg (RMK III, 856).

³¹ Lipcsey Péter, a gráci jezsuitáknál grammatikai osztályba járó diák hasonló hangnemű levéllel ostromolta Grácból patrónusát, Szokoly Miklóst, mint korábban Alaghy Ferenc Melith Istvánt (MOL, P 707, 536. cs. Fasc. 81. NB. nr. 9365).

³² *Literátor-politikusok levelei ... i. m.*, 51–70.

³³ RIMAY János *Írásai*, összeáll. Ács Pál, Bp., 1992, 14.

³⁴ MOL, P 707, 515. 81. NB. nr. 2681.

³⁵ Saját mű a bécsi Szűz Mária és Szent Borbála Társaság nevében, mint filozófiát tanuló (Bécs, 1581): RMK III, 703. Neki ajánlottak: Velich Gáspáré (Bécs, 1600; RMK III, 942), Szentkereszti Jakabéi (Olmütz, 1602–1603; RMK III, 994, 1002).

³⁶ NAGY Iván, *i. m.*, XII, Pest, 1865, 347.

Nem ejtettünk szót egy keresztnév nélküli Forgáchról. A gimesi és gácsi ágból is tanulhatott ekkor ifjú a jezsuitáknál, esetleg a későbbi nádorról, Zsigmondról vagy testvéréről, Ferencről, a majdani esztergomi érsekről van szó.

Előfordulhat, hogy a tanulók közt olyan is akad, aki protestáns volt, maradt vagy esetleg később azzá vált. A diáriumban emlegetett filozófiatanár, Christian Francken egy év múlva kilépve a jezsuitáktól, unitáriussá vált. 1591-ben újra katolizált. Az egykori diák, Szokoly Miklós kisvárdai udvarában is vendégeskedett.³⁷ A jezsuiták éves beszámolóí persze a rekatolizálókat emlegetik fel inkább. 1582-ben például két magyarországi (a beszámolóban meg nem nevezett) protestáns prédikátor is katolizált.³⁸

A napló keletkezésének évében a korábban szintén a jezsuitáknál nevelkedett egri püspök, Radéczi István támogatásával Leleszi János jezsuita atya Egerbe ment,³⁹ Arator (Szántó) István pedig római magyar gyóntatóként szorgoskodott magyarországiak számára létesítendő szeminárium felállításán.⁴⁰ A diárium egyiküket sem említi. Leggyakrabban Bartholomaeus Villarius atya neve kerül elő, aki ekkor a konviktus prefektusa volt. Ő osztotta ki az ez évi úrnapi dialógus szerepeit. Szerzőnk a dialógus „címéül” a de translatione archae-t adja meg, a rend hivatalos évi jelentésében ez a de manna megjelöléssel⁴¹ azonos előadást takar. Név szerint szerepel még Johannes [Aschermann?] magiszter; Jacobus [Gordonus] atya mint gyóntató; Christianus [Numitius?]; [Johannes] Zedel [Zedl?]; Petrus [Busaeus] és a filozófiatanár [Christianus Francken].⁴²

Naplóírónk gyakran találkozott a Pozsonyból Bécsbe tárgyalni érkezett Horváth Kristóffal (május 5–10.) és az Ernő főherceg szolgálatában álló Joó Jánossal.⁴³ Talán Horváth Kristóf rokona (fia?) az a Horváth Gáspár, akit naplónk diákként említ. A Joó család Balázs nevű tagja 1585–1590 közt Rómában a Collegium Germanicum et Hungaricumban tanult.⁴⁴ A diárium keletkezése után egy évtizeddel, 1588–89-ben a volt diákok közül Bay István, Horváth Gáspár, Kuchilich Mihály és Szuhay István Győrben bejegyeztek az ott tartózkodó német Johann Wolf (katolikus, jezsuitabarát környezetben csak ritkán előforduló) album amicorumába.⁴⁵

A diáriumból felsorolt nevekkkel igyekeztünk ráirányítani a figyelmet arra, hogy tárgyalt korszakunkban, a 16. század második felében (de talán máskor is!) a közeli Bécs nemcsak egyetemével játszott szerepet magyarországiak iskolázásában, hanem alsóbb iskoláival is. Gecsényi Lajos bécsi tartományi iskolából felsorolt diáknévsora után a 16. század második feléből a jezsuiták gimnáziumában újabb korabeli bécsi iskolát ismerhettük meg, amelyben jelentős számú magyarországi diák tanult. A jezsuiták éves beszámolója 1593-ban már azt rögzítette,

³⁷ Új magyar irodalmi lexikon, főszerk. Péter László, Bp., 1994, III, 2062 (Horváth Iván, Telegdy Kata).

³⁸ *Litterae annuae*, 1582. (Kézirata Pannonhalmán, Főapátsági Könyvtár, 118 G 13. p. 31.)

³⁹ Szabó János Győző, *i. m.*, 123.

⁴⁰ Szántó István ezirányú tevékenységéről lásd a MAH I. kötetét.

⁴¹ *Litterae annuae*, 1578. (Kézirata Pannonhalmán, Főapátsági Könyvtár, 118 G 13. p. 24.)

⁴² A nevek kiegészítésénél a LUKÁCS László által kiadott *Catalogi...* 1577. és 1582. évi bécsi névsorát használtuk. Christian Francken kalandos életútjáról lásd *Új magyar irodalmi lexikon, i. m.*, I, 620.

⁴³ Nagy Iván, *i. m.*, V, Pest, 1850, 349.

⁴⁴ Bitskey, *i. m.* (a névsorban).

⁴⁵ Katona Tünde, *Az album amicorum kultusza (Német–magyar művelődéstörténeti kapcsolatok a weimari gyűjtemény tükrében)*, kézirat PhD értekezés, Szeged, 1996. – Johann Wolf albumának bejegyzői: 143–146.

hogy Bécsben a magyarul való prédikálást kiesdekelték tőlük a magyarok.⁴⁶ Hogy az ország határa melletti birodalmi fővárosban ekkor katolikus magyarok éltek, abban nem kis szerepe volt a jezsuiták missziós tevékenységének, benne nagyon fontos gimnáziumuknak. Ez bizonyára visszahatott a kollégiumban tanítóokra és a növendékekre. 1593-ban a bécsi kollégiumban tevékenykedett Arator István, Leleszi János, Bejczy Tamás, Dobokay Sándor és év elején még Pázmány Péter is.

A diáriumban felsorolt nevek közt jeles, nem egyházi pályára lépett személyek is vannak. A diákok, még a konviktusba felvettek, sőt Közép-Európában a pápai szemináriumokba bekerültek sem kényszerültek papi pályára. A diárium keletkezése körüli időben a Károly főherceg által Ausztriában megindított erőteljes rekatolizáció Magyarországon is az ifjakat célba véve remélhetett legtöbb eredményt elérni. Amint azt a bécsi jezsuita kollégium keletkezésénél bábáskodó Canisius Szent Péter megfogalmazta: csak konviktusok alapításával küszöbölhető ki a környezet ereit.⁴⁷ A most ismertetett diáriumtörödékből ítélve a 16. század második felében a bécsi jezsuiták gimnáziumában magyarországi ifjak nagy száma készült egyházi és világi pályára egyaránt, s azok jelentős része bizonyult megbízható és hathatós eszköznek az államhatalom és a katolikus egyház szolgálatában.

FÜGGELÉK (A diárium szövege)

[p. 21]

MAIVS

1. dies

Hoc die Omnes conuictores iure regularum sunt confessi et communicarunt.
Hoc die Vna imagine ligauit Patrem Jacobum, erat enim festum Philippi Jacobi.

2.

Hoc die migravi a mea mensa ad aliam in cubiculo P. et Pau[perum?].

Hoc die exiimus in Hortum ibique prandium sumpsimus, quo absoluto cum Magistro Johanne cum plurimis germanis, aliquot nostrum, videlicet Ego, Alagi, Szuhaj, J[ohannes] Bika, de spaciandi causa exiimus, in itinere examinans F[ranciscum] Alagi de ejus, domum reditu: ibidem non sine letitia, et iocis danubij ripas circumuiimus, quo in loco dum nobis nauta nauem trans danubium nauigare uolentes, denegasset, perreximus usque in Sanctam Ciuitatem, ibidem manens Szuhaj cum Fra[ncisco] Alagi sitis depellendi causa, quibus me rogantibus, ut cum illis pergerem, denegauit, cum Magistro Joh[anne] nos Bika et alij ad aliam partem diuertentes, Casparus B[aroti] cum illis discedere non meritus est, Cum autem nos

⁴⁶ *Litterae annuae*, 1593. (Kézirata: Pannonhalma, Főapátsági Könyvtár, 118 G 13. p. 203.) „...Concionibus, quae quatuor diversis locis antea habebantur, et quidem in nostro templo, matutino et pomeridiano tempore, accessit hoc anno alia Ungarico idiomate, quam multis precibus Ungari tandem impetrarunt. Earum fructus fuit qui esse solet labore, videlicet non minor. Nam pene 80 fides Catholicam susceperunt: inter quos fuere e primariis familiis nonnulli: tres etiam Barones opibus et dignitate magnifici, quorum universam cognitionem haeresis occuparunt, reliqui aut cives, aut honestae conditionis homines fuerunt...”

⁴⁷ Idézi HÜBL, *i. m.*, 405.

etiam ob caloris uehementiam sitis fatigaret, ad fontem mirae pulchritudinis (quo ad aquam,) peruenimus, uoluntatem gutturis explentes, et animum refocilantes domum redeundo Germanos ex alio pago [p. 21v] uenientes, qui a nobis se sustulerant inuenimus, ex quibus unus lacertam, non sine nostra admiratione manibus in hortum portauit, quae cum hinc inde pelleretur, uirgis tactu ira commota os aperiens, minabatur, quam ego a morte liberaui, uidens ejus amorem erga homines tantum non ut quamuis uenenata esset tamen homini, nisi lacessita, nocere nollet. Coena sumpta quam plurimos si non omnino ebrios tamen aliquantulum, uino recreatos uidi, Casparus etiam satis laetus redijt domum.

Hoc eodem die persuasus a J[ohanne] Bika emi mihi calceos Italicos.

3

Hoc die propter F[ranciscum] Alagi cui mea dictata concesseram neglexi unam lectionem.

4

Hoc die habuit penitentiam G[asparus] Baroti propter suum delictum cum alijs duobus comedentes flexis genibus in parua mensa.

Vesperu ueniens ad adhortationem nostram quidam cubicularius Ernesti est retentus a P[atre] Bartholomeo ad coenam qui uidit hos poenitentes subridens.

5

Hoc die diuisio congregationis fuit.

Hoc die mane Christophorus Horuat uenit posonio Viennam propter negocia palationis[?] [p. 22] cum quo exiens satis multa sum locutus de rebus uarijs, obuius factus est mihi Nico[laus] Szokoli quem salutans excepi, cuius petitioni morem gessi, eundo ad aulam, quem tamen ibidem reliqui.

6

Hoc die fuit processio apud S[anctum] Jacobum, at impediti a pluuia ire non potuimus.

7

Hoc die uenientes ad scholas Pater Christianus omnes domum ire iussit, praedicans hac septimana non fore recreationem.

Hoc die annulo quodam mirabili in (schola) quo aqua continebatur unxi, paruorum italum in schola tempore graecae lectionis, non animaduertens cum risu aliorum.

8

Hoc die fuit apud me mane C[hristophorus] Horuat, qui me rogauit ut cum eo Dominum J[ohannem] Jo adirem, quem, expectaui, nec uenit.

9

Hoc die fui in prandio apud C[hristophorum] Hor[uat] tempore prandij quaedam mulier uenit cum quadam musica, qua maxime sunt recreati omnes, habens apud se canem saltantem et uarios ludos exercentem. ibidem Hungarus quidam

satis adulta etate exiliens a chorea, quam militum uocant, se abstinere non potuit. Redeundo fui apud D[ominum] L[adislaum?] Caroli. [p. 22v] Hoc die Domino Parenti, Fratri, matri et alijs scripsi literas.

(10)

Hoc die rogauit a Patre Bartolomeo 16 Talleros pro quibusdam literis, qui se non habere dixit.

10

Hoc die mane Cum Domino Christophoro Horuat iui ad Dominum Jo, quem diu expectauimus ut rediret ex arce. N[icolau] Szokoli ueniens eo satis sunt iocati, Dominus L[adislaus] Caroli ueniens quoque nostri causa locutus est Domino Jo qui distulit solutionem ad 1 uel 2 Julij.

Statim finito negotio discessit Dominus Christophorus ego redeundo ueni ad Napragium ad Szuhai hospicium breuiter de quibusdam rebus cum eo conferens, cum S[tephano] Szuhai quoque Interim D[ominus] Alagi ex scholis rediens Castum Butirum et alia (in) ad ientaculum summendum proposuit nolentes me Domum mittere, ibidem satis iocati sumus.

Hoc die postprandium Dominus Christophorus discessit.

11

Hoc die fuit exhortatio de ascensione Domini.

Hoc die F[ranciscum] Alagi excusauit qui propter mutationem hospitij ad scholas uenire non potuit.

12

[p. 23] Hoc die tempore concionis collocutus sum cum F[rancisco] Alagi satis multa.

Hoc die habuimus primo congregationem confirmauimus consiliarium, secundum elegimus, post congregationem Pater Bar[tolomeus] dedit nonem[!] cuiusdam boni uiri aureum dupplum, et unum strofiolum.

Hoc die in templo Jesuitarum mulier quaedam a Demonio iam dudum obsessa cum in ultimo sacro comunicare uellet ore clausa exclamauit uetans a sumptio Corporis Domini, comprimens os.

Hoc die uenientes ex cantato sacro uidimus 3 mulieres, cuius nationis nescio, mirabili modo indutas, uelis subtilibus in capite ornatas, nigro habitu, ita ut Deae quaedam pictae dicerentur, eo quod ita pingere solitae sint.

13

Hoc die praeter opinionem uocauit nos Pater praefectus ad campos more consueto, pro generali recreatione. tanta erat autem multitudo scholasticorum, ut principium extra portam, finis uero in scholis contineretur quae numero plures quingentis, ego meum uexillum apponens hastam quam Dominus Alagi facere iusserat ante nos ferri iussimus, quod tamen iussu Patris praefecti demittentes extra ciuitatem libere portauimus. In campis uolens Dominus Benedictus Bejci deponere officium suum (fungebatur enim ab anno ferre regis officio) cuius Orator Dominus S[tephanus] Szuhaj fuit, de quo cum consultarem [p. 23v] ueniens Pater prae-

fectus nos cito intra unum miserere, absoluere praecepit, ut nos ad ludos praepararemus, quod factum est et idem consensu majoris partis, usque ad discessum suum (qui breui discessurus erat) est confirmatus, postea vero, ad lusum, (ut uocata militarium) nos contulimus, ibidem strenue, et acriter ludentes, cum autem uexillum, quod poenes nostram partem affixum manebat, furari, potius quam militario modo auferre eos uelle cognouissemus, diligenter est a nobis custoditum. Paulo post vero Gasparus Baroti uolens non tam audaciae quam stultitiae suae edere specimen, praeter meam uoluntatem rapiens uexillum, ad castra illorum, fugere coram illisque saltitare coepit quem cum apprehendissent, quidam ex nostris uexillo liberato fugiens a multis obrutus aduersarijs uexilli causa uix a me partem aliam alijs est liberatus, videns autem ego, iuuenum audaciam, quae cum cupiditate gloriae est coniuncta, incensosque animos eorum, ne sales et lusus iocosi, in contrariam partem (rapuererentur, uexillum, contra omnium preces affixum clauae uisceribus, ueritus ne qui uexillum habebam, causa totius [p. 24] male esse dicerer, quapropter inde omnes discedentes, interualla uinearum querentes sub umbris resedimus ibidem haustos nobis Dominus Szuhaj et sua liberalitate omnibus ex propinquo pago iubens[?] afferri. Similiter quoque confirmatus rex facere non neglexit, interea a patre praefecto per nuntium ad nos transmissum auocati cum admiratione multorum domum reuersi sumus.

Hoc die Dominus F[ranciscus] Alagi Altare Beatae Virgini donauit strophium.

14

Hoc die uenit a[d] scholas Napragi qui ad tempus afuerat, quibusdam ob causis.

15

Hoc die comedimus in horto, in ientaculo dederunt nobis domi lac frigidum, Cum, autem plurimos Pater Petrus emisisset ex horto spaciandi causa, me [Iohannem] Bikam et alios qui tardiuscule ueneramus non emisit quamobrem fuit ualde tentatus Bika etc. Ibidem lusi pro imagine cum [Michaele] Kuchilich et Gasparo Horuat piramides, Kuchilich ibidem sedenti Beyci pedes piramide praeter uoluntatem satis fortiter tetigit qui eum uerbis bene excepit. Lusum paulo post uenientibus alijs ad nos relinquimus.

Post prandium mihi Germani quidam [Iohannes] Latomus et quidam duo rogauerunt ueniam ut cum illis in [p. 24v] syluam propinquam irem quos paulo post una mecum, et cum Serauelensi natione Italo furtim emisit ne alij nostro exemplo incitati idem uellent, Gasparus B[aroti] me secutus est Bika quoque clam exiit ex horto, in itinere colligentes pro nauta pecunias, nos per danubium, tres illi cruciferos dantes, in cinsa transtulit, quae fuit satis uilis, (erat enim insula danubio circumscripta) ibidem nos 4, (Gasparus enim et Bika propter nauis angustiam transferri non potuerunt,) in sylua cum magna iucunditate deambulantes nidus, partim uacuos, partim ouis, et pullis plenos inuenimus, quos ob aetatem paruos reliquimus, cum autem me paululum ab illis in aliam partem seduxissem, serpentem reperiens, ligno in meis manibus existenti interfeci, qui accurrentes linguam exceperunt. Dum ultro pergeremus ecce [Iohannes] Latomus nidum plenum merulis inuenit, qui trudens nidum, tres simul deciderunt, reliquis paulo post subsequentibus, iam magnitudine satis adultas quas cum ma[p. 25]ximo gaudio, colligentes pilejs impositos, cum earundem parentum lamentatione, et fletu abstulimus. ibidem serpentem nigrum inuenit, sed occidere, ob densitatem ueprium non potui,

reuertentes, alijs duobus socijs absentibus ostendimus, (illis) qui ne nauta uideret, in caligas latas italicas, aues imposuerunt, ripam simul adeuntes transiuimus. redeundo domum interuallo quoddam aqua pleno inuenimus serpentem, inter ranarum multitudinem, quem uno ictu nantantem[!] quidam ex nostris gleba terrae in tres disjecit partes. factus est ibidem obuius mihi D[ominus] F[ranciscus] Alagi Napragi et alij qui spaciandi causa fuerunt egressi, Alagi ad tempus mecum perrexit relinquens alios qui conquestus est mihi quod mecum loqui no[n] ualeret ob incommoda uaria, quem (ego) ad suos iterum remisit, (pro) ego socios sumo[!] cursu secutus qui pro pecunia quae remanserat ceruisiam emerunt sitim, quo excrutiabamur propellentes. Ingressi hortum collationem sumpsimus, qua absoluta ad lusum me contuli.

16

Hoc die J[ohannes] B[ika] iussus fuit a magistro exire scholam, qui iterum redijt, di[e] 2da.

17

Hoc die fui apud Dominum Jo propter negocium Pare[ntis?].
Hoc die Zelemerio qui erat confirmandus tafetum emi.

[p. 25v]

18

Hoc die Fui apud Dominum, ac Jo dedi ej supple[tionem?] unam enim perdidit.

19

Hoc die plurimi communicarunt in Templo Jesuitarum.

Hoc die fui in confirmatione compater Nicolai Zelemeri, et Stephanj Pente-Török, cum autem multitudo in templo premeret Episcopum confirmantem iratus bacculo pastorali accepto ex templo iubebat domum ire eos (ut dicunt qui essent Haeretici,) ne ex re sacra faceren[t] spectaculum. qui deinde iterum sedens, sub totis uesperis confirmauit, ego uero absoluens istos duos, cum F[rancisco] Alagi (ille enim uenerat quoque mecum habens ipse quoque duos) descendentes, et D[emetrius] Napragi, atque Dominus Forgach, quos (ibi n) nobis obuios retinueramus Orationem Adami Latomi Satis uehementem atque illustrem, ad finem usque, discedente D[omino] Forgach, expectauimus, qui deinde me domum ire non permiserunt, quoad eos non uisitauit, apud illos J[ohannem] Sibak inueniens salutatione facta, ne coenae tempus elaberetur domum properaui. Domi cum me ad studia composuissem, subito D[ominus] L[adislaus] Caroli me uocans ad tempus colloquutione facta, rursus redij.

[p. 26]

(19) 20

Hoc die uidens S[tephanum] Somogini in templo non agnoui pos[t] salue autem uenimus cum illo ad Patrem Barto[lo]meum].

Hoc die reperiens in nundinis D[ominus] S[tephanus] Szuhaj emit mihi pro nundinis duo poma aurea.

21

Hoc die fefellit me D[emetrius] Napragi dicens F[ranciscus] Al[agi] male infirmari.

Hoc die *praeter opinionem* uesperu uocatus ab Ot[....?] cum[?] S[tephano] Bay et Vjlaki colloquia miscuimus.

(23)

Hoc die uenerunt ad me literae Padua a Gre[gorio] Chaki.

Hoc die comedimus in horto, mane euntes nostrum multi cum M[agistro] Johanne spaciatum ex horto ego Ben[edictus] Bejci J[ohannes] Bika G[asparus] a nostro horto usque ad insulam continuo currimus ibidem ingressi domum unam, lac cum magna iucunditate et animi laetitia comedimus, praecijs quatuor cruciferorum: tanta autem fuit multitudo lactis ut nostrum 5, quamuis mane tempore jentaculi et[!] famelicique (tam) essemus, tamen comedere non p[ot]uimus.

Inde redeuntes et prandio accesso quidam Alumnus uolens patinam ponere ad mensam nostram patina, cum risu omnium ex argillo facta in manibus fracta ad mensam decidit effuso libo.

Post prandium rursus spaciatum euntes penes ripas danubij S[tephanus] Szuhaj haustum nobis ferri iussit inde (ibid) redeundo Jesuitæ 8 nobis occurrerunt, ibidem erat fluuiolus in quo communi multi saltando transiissent multi partem intro ceciderunt, partem se aqua et luto macularunt, non sine risu Patris Professoris Philosophiae, et Patris Zedelj: inde diuertimus uersus danubium, cum J[ohannem] Szaniczkium transilirem, culpa ipsius male cecidi[!] me subsequens J[ohannes] Bika similiter in danubio lauimus pedes. (post) ante coenam uenit in Hortum S[tephanus] Baj quem consolans, existentem adhuc nouitium, uaria colloquia conferimus. Ibidem coenam sumpsit.

Hoc die emit mihi pro nundinis D[ominus] S[tephanus] Baj res quasdam, quas cum soluisset coactus accipere debui mercator enim pecunias reddere noluit. Ibidem emi ego quoque quendam pro sororibus, et pro Matre.

Hoc die uesperu cum P[ater] Bartolo[meus] omnibus exitum recusaret, et uersis eos exciperet, mihi pro arduo negocio exeunti, post quadrantem ueniam dedit.

Hoc die habuit pulchram exhortationem P[ater] B[artolomeus] de Sancta Trinitate. Hoc die D[ominus] L[adislaus] Caroli in Theologia disputantes ad finem usque audiuit.

[p. 27]

Hoc die mihi ex templo redeunti D[ominus] L[adislaus] Caroli factus est mihi obuius, qui me uocarunt ad prandium rogata licentia a P[atre] B[artolomeo], ibidem fuit S[tephanus] Reuaj qui instrumento ludere iussit quendam Germanum ejusdem artis. Veniens eo D[ominus] S[tephanus] Szu[haj] discessi paulo post cum eo ualedicens, cum intrassem S[tephanum] S[omogini] domum inueni ibi D[emetrium] Nap[ragi] et Saruari cum Matre, quae no[n] diu distulit sed discessit, ibidem mihi proposuerunt ad comedendum casæum et tortam ab eadem allatam,

ueniens ad nos uocatus F[ranciscus] Alagi diu incestas esse uesperas renunciauit, quo audito eodem nos contulimus.

27

Hoc die in scholis implens quidam rosam pulueribus quibusdam D[emetrius] Nap[ragi] nos conuictores uexanti dedit qui post olfactum cum risu omnium diutissime sternutauit. egi illum subsannans.

Hoc eodem die accepta uenia ire ad D[ominum] Jo qui responsum mihi dans, cum S[tephano] Bai iui pro consilio accipiendo ad D[ominum] Szuhaj, qui nobis agnos Dei, rosaria, imagines et alia ipsi allata ostendit, illi quoque puluere sternutario repletam a me rosam dedit S[tephanus] Baj, qui ualde diu sternutauit. allato pane uino casaeo ex uoluntate S[tephani] Baj. comedimus parum et bibimus.

28

Hoc die exeundo in hortum de uari[i]s rebus contulimus cum S[tephano] B[aj] et de S[tephano?] Paszthohi quam plurima.

[p. 27v] Ibidem post prandium comedimus lac a me secundum ordinem allatum.

Hoc die distribuit personos dialogi pro Corpore C[hristi] P[ater] B[artolomeus].

29

Hoc die mane rogauit me P[ater] B[artolomeus] ut iuuarem in sacello alios.

Hoc die uexaui J[ohannem] Chorba. D[emetrius] Nap[ragi] et F[ranciscus] Ala[gi] eo quod in Soton[...?] perorassent, qui, Chorba uidelicet, maxime iratus fuit, cum maximo meo risu.

(30)

Hoc die (pinxi carmina J[ohannis] Szaniczki) in Festo Corporis Christi erat processio in ciuitate in qua 4 duces uidelicet Carolus, Ernestus, Matthias, et Maximilianus fuerunt, ego fui cum S[tephano] Baj qui mecum diuertit ad D[emetrium] Napragi et F[ranciscum] A[lagi] quos dum uocarem ad processionem, ire, S[tephanus] Baj non permisit donec collationem darent, qui tamen uicti uexationibus S[tephani] Baj optatis satis fecerant, cum autem D[emetrius] Nap[ragi] gloriaretur de affixis suis carminibus de (com) processione compositis, F[ranciscus] Alagi idem faciens rapui, quae nec precibus nec in uolenti accipere, reddidi, inde, diuertentes omnes ad processionem, eam satis diu spectauimus, in qua propter multitudinem manere non potuimus, et ideo separati, ego et Baj ab illis cum S[tephano] Szuhaj ut totam uidere possemus ad aliam partem ciuitatis transiuimus, qua uisa ipse nos inuitans ad suam domum me nolenti ire S[tephanus] Baj persuasit ut irem. quo collatione [p. 28] sumpta iterum ad processionem reuersi sumus, quam apud S[anctum] Stephanum absoluentes cum maxima pompa, sonitu tubarum, timpani, cantorum, domum nos uisis etiam aquis ducum, contulimus.

30

Hoc die incepti praeegere J[ohanni] Szaniczki sua carmina.

31

Hoc die finij.

IVNIVNIVS[!]

1

Hoc die celebrauimus apud Jesuitas Festum Corporis Christi, cum maxima pompa et ornatu templi ambitus, et sacelli S[anctae] Bar[barae]. aderat quoque duces 4 et ducissa, uxor Caroli, Dialogus fuit exhibitus de translatione archae, in 5 senis in templo et ambitu, aderant tubicines, et timpanista etc.

2

Hoc die habuimus recreationem, iui cum quibusdam rogata licentia ad proximam syluulam, penes quam lac in domo quadam comedimus et uinum quod quidam germanus (condiscipulus meus) praete[r] opinionem adtulerat bibimus, transeuntes nidos quam plurimos partim pullis, partim ouis partim uacuos inuenimus, post longam recreationem in sylua redeundo serpentem inueni quem propter densitatem ueprium interficere haud potui, post transitum ingressi eandem domum lac frigefactum in aqua gelida, comedimus uinum quoque cum magna animi letitia et iucunditate bibimus. Redeundo in hortum pedes sanitatis [p. 28v] grotui[?] crines (erant autem nostrum 6) lauimus.

3

Hoc die D[emetrius] Nap[ragi] et Fra[nciscus] Ala[gi] et alij mecum de habita hesterna recreatione contenderunt, si meliorem habuisse asserebant, quam opinionem, indicata mea remissione refutaui.

4

Hoc die Iustinum legere cepi.

5

Hoc die fuit 8 Corporis Christi quam cum eadem solennitate qua in ipsarum festarum, celebrarunt, ante processionem cum Baj ad F[ranciscum] A[lagi] et D[emetrium] N[apragi] diuertimus, <apud> quos <dum> in silentio D[emetrium] Napragi perorantem [...]erimus,⁴⁸ qui nobis uisis, nos cum gaudio exceperunt, inter colloquia plurimi alij, J[ohannes] Sibak G[asparus] Sulok J[ohannes] Chorba et alij et J[ohannes] Bika venientes ad miscendas sales sederunt [.....] distributis officijs, cum risu omnium nostrum [...]stituentes, paulo post processionem adueniente B[enedicto] Beyci, et nos decipiente omnes cum magna caterua accessimus quam comitati ad unam plateam cum F[rancisco] Ala[gi] et S[tephano] Baj diuertimus ad hospitia eorum, qui allato lacte comedimus, et bibimus, pactum ibidem S[tephanus] Baj et F[ranciscus] Ala[gi] fecerunt etc. Vesperi comedimus caenam in horto, ante caenam recreationis causa plurimi exiuimus, cum autem nos transferre in syluam nautae nolent in ripa sedentes, ne marcellum transeuntem in cinsa[?] alumno quodam conspeximus...

⁴⁸ A kézirat itt néhány helyen hiányos.